

Nieuwsbrief - EHRC Updates 2025-19

Nummer 19, 2025

Redactie: J.H. Gerards, H. Morre, J. Krommendijk, S. Lambrecht, P. Ölçer, B. Aarrass, L.E. Burgers, P. Cannoot, L.R. Glas, C. Mak, D.A.G. van Toor en C. Van de Graaf.

INHOUDSOPGAVE

Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:1023JUD002633819 23-10-2025

Tartamella e.a. t. Italië, EHRM 23 oktober 2025, nr. 26338/19 en 2 andere

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:1023JUD001680321 23-10-2025

Ayala Flores t. Italië, EHRM 23 oktober 2025, nr. 16803/21

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:1023JUD004031223 23-10-2025

A.J. en L.E. t. Spanje, EHRM 23 oktober 2025, nrs. 40312/23 en 40388/23

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:1021JUD001675624 21-10-2025

Mortensen t. Denemarken, EHRM 21 oktober 2025, nr. 16756/24

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:1021JUD004657122 21-10-2025

Abdulaal Naser e.a. t. Denemarken, EHRM 21 oktober 2025, nr. 46571/22

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:1014JUD004251416 14-10-2025

Tsatani t. Griekenland, EHRM 14 oktober 2025, nr. 4251416

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:1014JUD0011762221 14-10-2025

F.M. e.a. t. Griekenland, EHRM 14 oktober 2025, nr. 17622/21

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:1014JUD005981613 14-10-2025

B.F. t. Griekenland, EHRM 14 oktober 2025, nr. 59816/13

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:0925DEC002432624 25-09-2025

Fillon e.a. t. Frankrijk, EHRM 25 september 2025 (ontv.besl.), nr. 24326/24

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:0925JUD001418624 25-09-2025

Otegi Mondragon e.a. t. Spanje, EHRM 25 september 2025 (ontv.besl.), nr. 14186/24

Europees Hof voor de Rechten van de Mens,

ECLI:CE:ECHR:2025:0923DEC001639518 23-09-2025

Italmoda Mariano Previti e.a. t. Nederland, EHRM 23 september 2025 (ontv.besl.), nr. 16395/18

Hof van Justitie van de Europese Unie

Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2025:818 23-10-2025

Naturvårdsverket (Traitement des déchets après reprise), HvJ EU 23 oktober 2025, gev. zaken C-221/24 en C-222/24

Hof van Justitie van de Europese Unie, ECLI:EU:C:2025:795 16-10-2025

Profil-Copy 2002, HvJ EU 16 oktober 2025, zaak C-510/24

Annotatie

X v. Cyprus (ECtHR, 40733/22) – Progress Without Prescription: The Court’s Missed Opportunity for Structural Reform

M.A. Elverdal

Annotatie

Hora t. Verenigd Koninkrijk (EHRM, nr. 1048/20) – Het EHRM keurt de minimalistische tenuitvoerlegging van kiesrechtzaken door het VK goed

L.R. Glas

RECHTSPRAAK

A.J. en L.E. t. Spanje, EHRM 23 oktober 2025, nrs. 40312/23 en 40388/23

A.J. en L.E. stellen het slachtoffer te zijn geworden van spiking: het opzettelijk drogeren met het oog op verkrachting. Er is een onderzoek ingesteld, maar tijdens dat onderzoek verdween er bewijsmateriaal, zoals informatie uit de telefoons van de verdachten en video-opnamen die in de bar waren gemaakt. Het EHRM acht deze tekortkomingen buitengewoon ernstig omdat het ging om cruciaal bewijsmateriaal en het bij spiking toch al moeilijk is om bewijs te leveren. Spanje heeft wel onderzoek ingesteld naar de tekortkomingen, maar dat gebeurde te laat en was ontoereikend. Art. 3 en 8 EVRM zijn in procedureel opzicht dan ook geschonden.

Klaagsters stellen het slachtoffer te zijn geworden van spiking, waarbij zij tijdens een bezoek aan een bar waren gedrogeerd met een partydrug en daarna zijn verkracht. Als gevolg van de verdoving konden zij zich niets herinneren van wat er was gebeurd. Hoewel er na medisch onderzoek geen fysieke aanwijzingen werden gevonden van verkrachting, werd wel het protocol opgestart voor verkrachting na bedwelming. Dit leidde tot instelling van een onderzoek en tot ondervraging van twee verdachten. De laatsten stelden dat ze inderdaad seks hadden gehad met klaagsters, maar dat sprake was geweest van wederzijdse instemming. In de loop van het onderzoek bleek dat een van de onderzoekende rechercheurs een schoonbroer was van een van de verdachten. Ook verdwenen er cruciale bewijsstukken uit het dossier. Vervolgens werd besloten niet tot vervolging over te gaan omdat er onvoldoende bewijs was van seks zonder wederzijdse instemming. Wel werd een afzonderlijk onderzoek gestart naar de beweerd tekortkomingen in het onderzoek, maar ook dat onderzoek werd uiteindelijk afgesloten zonder dat een aanklacht werd aangebracht. Volgens de onderzoeksrechter waren er weliswaar fouten en onvolkomenheden, maar zou herstel daarvan nog steeds niet zodanig bewijs opleveren dat vervolging gerechtvaardigd was.

Voor het EHRM hebben klagsters gesteld dat art. 3 en 8 EVRM zijn geschonden door de tekortkomingen in het onderzoek, die ertoe hebben geleid dat zij geen effectieve bescherming hebben ontvangen tegen seksueel geweld. In Spanje bestaat er op zichzelf een toereikend juridisch raamwerk voor de bescherming van slachtoffers van seksueel geweld. In dit geval is ook snel gehandeld en is meteen een onderzoek ingesteld. Tegelijkertijd wijst het erop dat er aanmerkelijke tekortkomingen, in het bijzonder door het verdwijnen van de forensische analyse van de telefoons van de verdachten, het wissen van bepaalde onderdelen van de opnamen die in de bar waren gemaakt door een bewakingscamera en het wissen van de externe drive waarop bepaalde gegevens uit de telefoons van de verdachten waren opgeslagen. Dergelijk bewijsmateriaal had cruciaal kunnen zijn in de zaak tegen de verdachten en het verdwijnen ervan is zeer ernstig. Het gaat daarbij niet om kleine fouten, maar om een majeur probleem, dat niet gemakkelijk door de inzet van andere forensische instrumenten kon worden gecompenseerd.

Het Hof merkt verder op dat het onderzoek naar de tekortkomingen zelf pas enkele jaren na het verdwijnen van het bewijsmateriaal is ingesteld. Dat roept vragen op over de onafhankelijkheid en effectiviteit van dit onderzoek. Bovendien is hierbij onvoldoende gekeken naar de familiale banden van een van de rechercheurs met een van de verdachten. Art. 3 en 8 EVRM zijn in procedureel opzichte dan ook geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 23-10-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:1023JUD004031223

Zaaknummer: 40312/23 en 40388/23

Wetsartikelen: EVRM art. 3 en EVRM art. 8

RECHTSPRAAK

**Abdulaal Naser e.a. t. Denemarken, EHRM 21 oktober 2025,
nr. 46571/22**

Na het einde van de Irakoorlog werd een VN-troepenmacht in Irak gestationeerd, waarvan onder andere Deense militairen deel uitmaakten. In 2004 waren zij betrokken bij een door Irakese strijdkrachten georganiseerde en geleide arrestatie-operatie. De 21 klagers werden na aanhouding gedetineerd en zijn in detentie beweerdelijk mishandeld. Volgens het EHRM kan Denemarken niet onder art. 1 EVRM verantwoordelijk worden gehouden voor deze mishandeling, omdat die onder primair gezag van Irak plaatsvond. Het Hof kan zich daarom niet buigen over de inhoudelijke klachten over art. 3 EVRM. Een Deense nationale overheidsaansprakelijkheidsprocedure is eerlijk verlopen, zodat ook art. 6 EVRM niet is geschonden.

Na het einde van de Irakoorlog in 2003 heeft de VN een internationale troepenmacht in Irak gestationeerd. Daaraan leverde Denemarken een bijdrage. In 2004 namen Deense en Britse militairen deel aan Irakese arrestatie-operatie nabij Basra. Daarbij werden 36 mensen aangehouden en gedetineerd, waaronder de 21 klagers in deze zaak. In de periode hierna zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd in Denemarken naar aantijgingen van mishandeling van de gedetineerden, maar die zijn wegens gebrek aan bewijs van mishandeling door Deense militairen beëindigd. Klagers hebben in 2018 een civiele procedure tegen de staat gevoerd om compensatie te ontvangen voor de behandeling die hen in de gevangenis ten deel is gevallen. De nationale rechter heeft hun eisen gedeeltelijk gegrond verklaard omdat weliswaar de gevangenis in Irakese handen was, maar de Deense strijdkrachten konden weten dat er een algemeen risico was dat gevangenen daar zouden worden mishandeld. In 2022 werd deze uitspraak vernietigd door het Deense Hoogerechtshof, met als belangrijkste reden dat

Denemarken geen rechtsmacht had over klagers.

Voor het EHRM hebben klagers gesteld dat art. 3 EVRM is geschonden tijdens hun detentie en dat Denemarken daarvoor in het licht van art. 1 EVRM verantwoordelijk kan worden gehouden. Het Hof wijst erop dat de Deense rechters uitvoerig hebben onderzocht of de Deense strijdkrachten een rol van betekenis hebben gespeeld tijdens de arrestatie-operatie. Zij hebben geconcludeerd dat de operatie volledig onder controle van de Irakese politie en militairen werd uitgevoerd. De Deense strijdkrachten zijn ook niet zelf betrokken geweest bij de detentie van klagers en zij hebben ook geen geweld jegens de klagers gebruikt of hen onderworpen aan onmenselijke of vernederende behandeling. Gelet op de uitvoerigheid van dit onderzoek ziet het Hof geen reden om hieraan te twijfelen, zeker nu klagers niet hebben gewezen op tekortkomingen of argumenten die het tot een ander oordeel zouden moeten brengen. Het Hof houdt Denemarken dan ook niet verantwoordelijk voor de schending van art. 3 EVRM, zodat dit deel van de klacht niet-ontvankelijk is. Ditzelfde geldt voor de klacht over een procedurele schending. Gebleken is namelijk dat uitgebreid onderzoek is gedaan in Denemarken, maar dat daarbij steeds is geconcludeerd dat de Deense militairen niet verantwoordelijk waren voor enige mishandeling. Voor zover al kan worden aangenomen dat de Denen wel verplicht waren tot een onderzoek in het licht van art. 1 EVRM, is ook deze klacht dus niet-ontvankelijk omdat niet kennelijk is gebleken van een schending van art. 3 EVRM.

Klagers hebben daarnaast beroep gedaan op art. 6 EVRM omdat de civiele staatsaansprakelijkheidsprocedure niet eerlijk zou zijn verlopen en te lang zou hebben geduurd. Klagers hebben volgens het EHRM niet laten zien dat de nationale rechters hebben geweigerd hen bepaald bewijsmateriaal naar voren te laten brengen. Evenmin hebben ze overtuigend onderbouwd dat het ontbreken van een reiskostenvergoeding hen ervan heeft weerhouden gedurende de hele periode van de zittingen bij de rechter aanwezig te zijn. Ze kregen in ieder geval wel volledig kosteloze rechtsbijstand. Verder is niet gebleken dat het dossier incompleet was of dat klagers recht op 'equality of arms' is aangetast doordat cruciale informatie ontbrak; de enige informatie die was weggelakt waren bepaalde namen. Zeker nu de zaak in twee instanties is behandeld en de procedure eerlijk is verlopen, oordeelt het Hof dat art. 6 EVRM niet is geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 21-10-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:1021JUD004657122

Zaaknummer: 46571/22

Wetsartikelen: EVRM art. 1, EVRM art. 3 en EVRM art. 6

RECHTSPRAAK

Ayala Flores t. Italië, EHRM 23 oktober 2025, nr. 16803/21

Ayala Flores heeft begin jaren '90 zonder bouwvergunning een klein huis gebouwd in een beschermd natuurgebied; sindsdien woont zij daar. Zij is in 2002 veroordeeld wegens het bouwen zonder bouwvergunning en toen is ook een sloopbevel afgegeven. Dat is sindsdien in stand gebleven, al is het nog steeds niet ten uitvoer gelegd. Het EHRM overweegt dat het recht op respect voor de woning heel zwaarwegend is, maar dat hieraan minder gewicht toekomt als iemand welbewust illegaal in een huis woont. De nationale rechters hebben verder een zorgvuldige belangenafweging uitgevoerd. Art. 8 EVRM is daarom niet geschonden.

Begin jaren '90 bouwden klagerster en haar (toen nog levende) echtgenoot een klein huis (30 m²) op een stukje grond dat zij hadden en betrokken ze dit als woning. In 1996 stelden de autoriteiten vast dat zij geen bouwvergunning hadden gehad voor het huis, terwijl dat wel nodig was omdat het een gebied was met een groot aardbevingsrisico en het ging om een natuurgebied. In 2002 werd klagerster schuldig bevonden aan de overtreding van het bouwen zonder vergunning. Daarbij gaf de strafrechter ook een sloopbevel af. Klagerster woonde op dat moment nog steeds in het huis en verzocht in dat verband om amnestie, maar tevergeefs. In 2016 werd klagerster meegedeeld dat de sloop zou gaan plaatsvinden, een besluit waartegen zij wederom tevergeefs procedeerde. In 2020 oordeelde de rechter dat klagerster weliswaar al lange tijd in het huis woonde, maar dat zij daaraan niet de verwachting kon ontlelen dat dat zo zou blijven. Voor zover bekend bij het Hof is het huis nog steeds niet gesloopt.

Voor het EHRM heeft klagerster gesteld dat de tenuitvoerlegging van het sloopbevel een disproportionele inbreuk op het recht op respect voor de woning zou opleveren. Het Hof stelt voorop dat klagerster al lange tijd in het huis woont en daar recenter ook nog verbeteringen aan heeft aangebracht. Weliswaar diende het sloopbevel het legitieme doel van

natuurbescherming, maar rekening moet ook worden gehouden met de zeer vergaande inbreuk die het verlies van de woning maakt op art. 8 EVRM. Klaagster heeft echter ten onrechte gesteld dat dat in haar zaak niet is gebeurd. De nationale rechters hebben haar belangen terdege meegewogen en gekeken naar haar leefomstandigheden en financiële situatie. Daarbij is ook van belang dat het welbewust overtreden van de regels voor een bouwvergunning de individuele belangen minder sterk maakt. De rechters hebben dan ook geen onredelijke afweging gemaakt, zodat art. 8 EVRM niet is geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 23-10-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:1023JUD001680321

Zaaknummer: 16803/21

Wetsartikelen: EVRM art. 8

RECHTSPRAAK

B.F. t. Griekenland, EHRM 14 oktober 2025, nr. 59816/13

B.F. is in 2012 naar Griekenland gevlucht en heeft asiel aangevraagd vanwege zijn homoseksualiteit. Hij heeft een maand in vreemdelingenbewaring gezeten en is daarna vrijgelaten. Na een gemist verhoor is hij een jaar illegaal in Griekenland geweest. Na aanhouding in 2013 is hij opnieuw in bewaring genomen en heeft hij een nieuw asielverzoek ingediend, dat is toegewezen. De omstandigheden van zijn vreemdelingendetentie waren zodanig slecht dat art. 3 EVRM is geschonden. De grond van detentie en de duur ervan leveren, ondanks de detentie-omstandigheden, daarentegen geen schending op van art. 5 lid 1 EVRM.

Klager is in 2012 naar Griekenland gevlucht in verband met zijn homoseksualiteit. Op de dag van zijn binnenkomst is hij aangehouden wegens illegale binnenkomst van het land en in bewaring genomen. Drie dagen later is de bewaringsmaatregel verlengd. Op diezelfde dag heeft klager een asielverzoek ingediend. Drie maanden later is hij vrijgelaten en is hem een tijdelijke asielzoekerskaart verleend. Volgens de regering is hem daarbij ook duidelijk gemaakt dat hij op een bepaalde datum beschikbaar moest zijn voor een verhoor, maar klager heeft dat verkeerd begrepen en kwam niet opdagen. De asielprocedure is daarop beëindigd. In 2013 is klager gedoopt en twee maanden later is hij gediagnosticeerd met astma. Vlak daarna is hij aangehouden en opnieuw in bewaring genomen in verband met illegaal verblijf. Hij heeft daarna een nieuw asielverzoek ingediend. Enkele dagen na de daaropvolgende hoorzitting is hij vrijgelaten en een maand later heeft hij een asielvergunning gekregen.

Klager heeft voor het EHRM gesteld dat de omstandigheden van zijn detentie in strijd kwamen met art. 3 EVRM. Het Hof heeft over de omstandigheden in de detentie-inrichting waar klager werd vastgehouden al eerder geoordeeld dat die in strijd waren met art. 3 EVRM. Het zien geen reden om nu tot een andere conclusie te komen. Daarnaast heeft klager geen

mogelijkheid gekregen om effectief op te komen tegen deze omstandigheden. Daardoor zijn zowel art. 3 als art. 13 EVRM geschonden.

In de tweede plaats heeft klager gesteld dat art. 5 lid 1 EVRM is geschonden door de detentieperiodes. Het Hof overweegt dat het in dit geval gaat om een vreemdelingenbewaring in de zin van art. 5 lid 1 onder f EVRM. De eerste periode van detentie, die een maand duurde, acht het Hof niet onredelijk lang of disproportioneel. Ook de tweede periode heeft niet langer dan een maand geduurd en in de periode van bewaring is het asielverzoek vlot behandeld. Het gegeven van de slechte gevangenisomstandigheden is relevant, maar de periode van detentie in deze omstandigheden is volgens het Hof niet zodanig lang dat deze periode in strijd moet worden bevonden met art. 5 lid 1 EVRM.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 14-10-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:1014JUD005981613

Zaaknummer: 59816/13

Wetsartikelen: EVRM art. 3, EVRM art. 5 lid 1 en EVRM art. 13

RECHTSPRAAK

**F.M. e.a. t. Griekenland, EHRM 14 oktober 2025, nr.
17622/21**

In 2018 werden er twee meldingen gedaan van schepen in nood. De kustwacht zette een zoek- en reddingsactie op, maar die is beëindigd toen bleek dat er passagiers aan land waren gezet. De boot waarop F.M. en anderen zich bevonden was echter een andere; deze is gekapseisd en gezonken. Daarbij zijn zestien opvarenden omgekomen. Het EHRM oordeelt dat het onderzoek hiernaar ernstige tekortkomingen heeft vertoond. Daar komt bij dat de zoekactie zelf ontoereikend is geweest. Ondanks de verwarring over de schepen was meer mogelijk geweest om het leven van de opvarenden te redden. Schending art. 2 EVRM.

Op 16 maart 2018 werd er bij het Griekse coördinatiecentrum voor redding en opsporing (JRCC) melding gedaan van een schip in nood nabij de kust van het eiland Agathonissi (incident nr. 222). Het JRCC gaf onmiddellijk opdracht aan de kustwacht om het lokale noodplan te activeren en naar het schip toe te varen. Op ongeveer hetzelfde moment ontving het JRCC ook een telefoontje van een slecht Engels sprekend iemand ('Ferise' of D.D.) in verband met een boot die mogelijk in nood verkeerde en waarop zich familieleden van hem bevonden (geregistreerd als incident nr. 223). Door de taalproblemen was het moeilijk te achterhalen om welk schip het ging en wat de omstandigheden waren. De kustwacht constateerde dat er in de tussentijd ongeveer veertig vreemdelingen waren aangekomen in de haven van Agathonissi, maar het is onduidelijk of het daarbij ging om opvarenden van het schip waarop de melding van D.D. betrekking had. Een inspectie van de wateren in de buurt leverde geen waarneming van andere schepen op. Het JRCC sprak met D.D. en probeerde ook andere nummers te bellen, maar het lukte niet om details over de boot te krijgen. Daarop werden verschillende andere schepen ingezet om de zoektocht voort te zetten, waarbij het JRCC steeds contact hield met D.D. Vijf en een half uur na het eerste gesprek met D.D. werden de zoekacties beëindigd.

De dag na de zoektochten zag een inwoner van Agathonissi twee doorweekte mensen (eerste klagers) die hij naar het kustwachtstation bracht. Daar vertelden zij dat hun boot was gekapseisd en gezonken en dat zij naar de kust waren gezwommen. Daarop werd opnieuw het lokale noodplan in werking gesteld. Later werd ook nog een andere aan land gekomen drenkeling gevonden. In de zee trof de kustwacht zestien lichamen aan van mensen die de schipbreuk niet hadden overleefd. Drie lichamen van vermiste personen en de boot zelf zijn niet gevonden. Klagers zelf hebben medische behandeling gekregen.

Voor het EHRM hebben klagers gesteld dat de staat onvoldoende heeft gedaan om hen te redden uit de levensgevaarlijke omstandigheden waarin zij zich bevonden. Ook klagen zij over het feit dat hun naasten zijn overleden. Zij stellen dat dit een schending oplevert van art. 2 EVRM.

Het EHRM gaat eerst in op de gestelde procedurele schending. Er is naar aanleiding van de schipbreuk een onderzoek ingesteld en daarbij zijn verschillende mensen gehoord. Het onderzoek is echter deels uitgevoerd door de kustwacht zelf, die direct onder een van de ministeries valt. Daardoor is de onafhankelijkheid ervan niet voldoende gewaarborgd, zoals is bevestigd door het concrete optreden van de officier van justitie in deze zaak. In het omvangrijke dossier ontbreekt cruciaal bewijsmateriaal, zoals foto's van de lichamen die hadden kunnen helpen bij de identificatie en het vaststellen van de omstandigheden van de schipbreuk. Deze tekortkomingen maken dat art. 2 EVRM in procedureel opzicht is geschonden.

Met betrekking tot de schipbreuk zelf en de materiële schending stelt het Hof voorop dat er duidelijk verschillende lezingen van de feiten bestaan. Die hebben met name betrekking op het precieze moment waarop de autoriteiten wisten of hadden moeten weten dat er een reëel en onmiddellijk dreigend gevaar was voor het leven van de opvarenden. Er zijn onvoldoende elementen om bepaalde omstrede feiten buiten redelijke twijfel te kunnen vaststellen, maar dat heeft ook te maken met het ontbreken van een grondig en doeltreffend onderzoek en de tekortkomingen in de forensische rapporten. Daardoor kan niet worden vastgesteld hoe lang de lichamen van de familieleden van klagers in zee hebben gelegen. Ook zijn er uiteenlopende verklaringen over hoe nat de kleding was van klagers toen ze werden gevonden. Gelet op de gesprekken met D.D. en een aantal getuigenverklaringen neemt het Hof aan dat de versie van de feiten die klagers hebben aangedragen de meest aannemelijke is. Dit betekent dat de autoriteiten al in de vroege ochtend van 16 maart 2018 op de hoogte was van het bestaan van een reëel en onmiddellijk gevaar en dat ze daar adequaat tegen moesten optreden. Daarbij merkt het Hof op dat er bij de autoriteiten in eerste instantie verwarring heeft bestaan tussen de incidenten nrs. 222 en 223, ook omdat andere schepen wel passagiers hebben afgezet. Wel had uit de gesprekken met D.D. duidelijk moeten zijn dat het schip waarover D.D. sprak echt

was gekapseisd. Het lijkt erop dat de zoekacties vooral zijn gestart naar aanleiding van incident nr. 222 en dat de zoekactie daarvoor snel is beëindigd toen bleek dat er mensen aan land zijn gegaan. De kustwacht heeft op 16 maart ook geen boot of schipbreukelingen waargenomen, maar dit betekent nog niet dat er ook geen schipbreuk heeft plaatsgevonden. Gelet op alle omstandigheden van het geval oordeelt het Hof dat de autoriteiten niet alles hebben gedaan wat redelijkerwijs van hen had kunnen worden verwacht om de opvarenden te redden. Art. 2 EVRM is in materieel opzicht dan ook geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 14-10-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:1014JUD0011762221

Zaaknummer: 17622/21

Wetsartikelen: EVRM art. 2

RECHTSPRAAK

**Fillon e.a. t. Frankrijk, EHRM 25 september 2025
(ontv.besl.), nr. 24326/24**

Fillon was van 2007 tot 2012 premier van Frankrijk. Hijzelf en zijn echtgenote zijn later strafrechtelijk veroordeeld wegens verduistering van overheidsgeld. Voor het EHRM heeft Fillon gesteld dat de procedure niet aan de eisen van art. 6 EVRM voldeed, onder meer omdat de officier van justitie niet onafhankelijk en onpartijdig was. Dat acht het Hof niet relevant omdat het openbaar ministerie niet is belast met het geven van een oordeel over een strafvervolgung in de zin van art. 6 EVRM. Ook verder is de procedure eerlijk verlopen, zodat de klacht kennelijk ongegrond en daarmee niet-ontvankelijk is.

Klager was van 2007 tot 2012 premier van Frankrijk. Eerder en later, tot 2017, was hij lid van de nationale assemblee. In 2017 verscheen er in het satirische blad *Le Canard enchaîné* een artikel waarin vraagtekens werden geplaatst bij het parlementair assistentschap van klaagsters echtgenote (tweede klaagster) bij klager zelf. Bovendien werden er verdenkingen geuit van misbruik van gelden in het kader van een onderneming die in handen was van derde klager. Naar aanleiding van deze publicatie werd een strafrechtelijk onderzoek ingesteld naar onder meer verduistering van overheidsgeld. In 2020 werd klager hiervoor strafrechtelijk veroordeeld, net als voor medeplichtigheid bij bedrijfsfraude. Hij kreeg een gevangenisstraf opgelegd van vijf jaar, een boete van 375.000 euro en een verbod om gedurende tien jaar het passief kiesrecht uit te oefenen. Ook tweede klaagster werd veroordeeld, maar dan wegens medeplichtigheid; ook zij kreeg een vrijheidsstraf (van drie jaar) en een boete opgelegd. Derde klager kreeg een lichtere straf opgelegd. Ook moesten klagers een compensatie betalen aan de nationale assemblee, die zich civiele partij had gesteld in de zaak. Klager heeft hierna verder geprocedeerd omdat in eerste aanleg fouten gemaakt zouden zijn. In hoger beroep werd de uitspraak deels vernietigd en werden de gevangenisstraffen en boetes verlaagd. In cassatie werd deze uitspraak ook weer deels vernietigd en is de zaak terugverwezen voor hernieuwde beoordeling naar een anders samengestelde kamer van het hof van beroep.

Voor het EHRM hebben klagers gesteld dat art. 6 lid 1 en lid 3 EVRM zijn geschonden door onzorgvuldigheden in de procedure. Het Hof benadrukt allereerst dat het niet bedoeld is om als rechter in vierde aanleg te fungeren en dat het dus ook niet zal ingaan op de inhoudelijke beoordeling van de zaak op nationaal niveau. Klagers hebben gesteld dat de financiële officier van justitie die de zaak heeft aangebracht niet aan de vereisten van onafhankelijkheid en onpartijdigheid voldeed. Het Hof wijst er echter op dat deze vereisten niet gelden in dit geval, omdat de OvJ zelf geen oordeel geeft over de strafvervolgning in de zin van art. 6 lid 1 EVRM. Hoewel het ziet dat er in Frankrijk een debat gaande is over de positie en benoemingen in het Franse openbaar ministerie, ziet het Hof het niet als zijn rol om daarin een standpunt in te nemen. Het Hof merkt verder op dat sprake is geweest van een procedure op tegenspraak en dat de rechten van de verdediging zijn gerespecteerd. Daarbij zijn ook de bezwaren van klager tegen de beoordeling in eerste aanleg zorgvuldig meegewogen en de uitspraak daarover is goed gemotiveerd. De procedure als geheel heeft dan ook duidelijk voldaan aan de eisen van art. 6 lid 1 en lid 3 EVRM. Het Hof verklaart de zaak daarom kennelijk ongegrond en daarmee niet-ontvankelijk.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 25-09-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:0925DEC002432624

Zaaknummer: 24326/24

Wetsartikelen: EVRM art. 6 lid 1

RECHTSPRAAK

Italmoda Mariano Previti e.a. t. Nederland, EHRM 23 september 2025 (ontv.besl.), nr. 16395/18

Onderneming Italmoda en vier partners waren betrokken bij de inkoop en verkoop van goederen binnen de EU. In 2002 en 2006 heeft de Belastingdienst hen een naheffing opgelegd omdat zij door frauduleus gedrag geen btw hadden betaald. Italmoda en partners hebben hierover geprocedeerd, maar zijn in het ongelijk gesteld. Voor het EHRM hebben zij gesteld dat de naheffing een onvoorzienbare straf in de zin van art. 7 EVRM vormde. Het EHRM oordeelt echter dat hier geen sprake was van een punitieve sanctie, maar van een reparatoire maatregel. Art. 7 EVRM is dus niet van toepassing en de klacht is niet-ontvankelijk.

Klagers, de onderneming Italmoda en vier individuen, vormden van 1994 tot 2000 samen een partnerschap. Zij kochten goederen in Nederland en Duitsland in voor de verkoop aan klanten in Italië. Zij gingen ervan uit dat zij over de verkopen geen btw verschuldigd waren, maar in 2002 informeerde de Belastingdienst de onderneming dat zij een naheffing zou opleggen omdat door frauduleus handelen niet was voldaan aan de voorwaarden voor de uitzondering op de btw-plichtigheid. In 2005 trof de Belastingdienst nog verdere onregelmatigheden aan in de belastingbetaling door de onderneming en werden verdere naheffingen opgelegd. Hierover hebben klagers geprocedeerd omdat volgens hen de Belastingdienst niet bevoegd was geweest om naheffingen op te leggen. In verband met deze procedure heeft de Hoge Raad prejudiciële vragen voorgelegd aan het HvJ EU. Het HvJ EU oordeelde dat iemand het voordeel van het btw-systeem moest worden ontzegd wanneer de betrokkene wist of kon weten dat hij deelnam aan fraude in een aanleverketen. In het vervolg van de procedure oordeelde het gerechtshof dat een reeks van transacties had plaatsgevonden die neerkwam op btw-fraude waarvoor de partners en daarmee de onderneming zelf verantwoordelijk konden worden gehouden. Ook oordeelde het gerechtshof dat een naheffing niet kon worden gezien als een punitieve sanctie.

Voor het EHRM hebben klagers gesteld dat het opleggen van een naheffing in de omstandigheden van deze zaak neerkwam op het onvoorzien opleggen van een strafrechtelijke sanctie, in strijd met art. 7 EVRM. Het Hof onderzoekt de kwestie aan de hand van de *Engel*-criteria om te kunnen vaststellen of daadwerkelijk sprake was van een strafrechtelijke sanctie. Het merkt op dat de naheffingen in dit geval niet zijn opgelegd naar aanleiding van een strafrechtelijke procedure. Zij zijn naar nationaal recht aangemerkt als administratieve maatregelen en opgelegd en beoordeeld in een typisch belastingrechtelijke procedure. De maatregelen betroffen verder primair de verplichting om alsnog de verschuldigde btw te betalen en hadden geen punitief doel. De maatregelen konden bovendien niet aan een ieder worden opgelegd, maar alleen aan diegenen die gebruik willen maken van het btw-systeem. Het Hof merkt verder op dat is vastgesteld op nationaal niveau dat klagers bewust misbruik hebben gemaakt van de uitzonderingen op de btw-plichtigheid. Het is begrijpelijk dat daartegen is opgetreden, nu zowel naar nationaal recht als naar EU-recht duidelijk is dat moet worden gewaarborgd dat de regels worden nageleefd. Tot slot was de naheffing gebaseerd op standaardregels voor de btw-berekening. Weliswaar ging het om een hoog bedrag, maar dat enkele gegeven maakt een naheffing nog niet tot een strafrechtelijke sanctie. Van een 'penalty' in de zin van art. 7 EVRM is dan ook geen sprake, wat betekent dat de zaak *ratione materiae* niet binnen het bereik van het EVRM valt. De klacht is dan ook niet-ontvankelijk.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 23-09-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:0923DEC001639518

Zaaknummer: 16395/18

Wetsartikelen: EVRM art. 7

RECHTSPRAAK

**Mortensen t. Denemarken, EHRM 21 oktober 2025, nr.
16756/24**

R.P. is partijleider van een rechts-nationalistische anti-islampartij. In 2021 plaatste Mortensen op X een post waarin hij zijn verbazing erover uitsprak dat R.P. vrijelijk een ‘Nazi’ kon zijn en kon discrimineren, maar dat hij wel was vervolgd omdat hij een agent voor idioot had uitgemaakt. Mortensen is wegens smaad veroordeeld tot een boete en een schadevergoeding. Het EHRM oordeelt dat de nationale rechter de belangen daarbij onvoldoende heeft afgewogen. Er is bijvoorbeeld geen rekening gehouden met het beperkte bereik van het bericht en de bekendheid en het gedrag van R.P. zelf. Art. 10 EVRM is dan ook geschonden.

In 2021 plaatste klager een kritische post over R.P., de oprichter en leider van een rechts-nationalistische en anti-islampartij (Stram Kurs). In de verkiezingen van 2019 won deze partij 1,8% van de stemmen, onvoldoende voor een zetel. R.P. heeft eerder de publieke aandacht op zich gevestigd door anti-islamprotesten en manifestaties waarbij onder meer Korans werden verbrand. Hij is verschillende keren bestraft wegens racistische uitingen. In zijn post stelde klager dat het merkwaardig was dat R.P. straffeloos een Nazi kon zijn, Korans kon verbranden en mensen kon discrimineren op basis van hun etniciteit, maar dat hij wel kon worden gearresteerd omdat hij een politieagent voor idioot had uitgemaakt. R.P. heeft tegen klager geprocedeerd omdat de post smadelijk zou zijn. Zijn beroep werd gehonoreerd omdat de kwalificatie als ‘Nazi’ ongegrond was; klager kreeg daarvoor een boete opgelegd die kon worden omgezet in een gevangenisstraf bij niet-betaling. Dit oordeel bleef in hogere instanties in stand, al werd wel de opgelegde boete verlaagd.

Voor het EHRM heeft klager gesteld dat deze veroordeling in strijd is met de door art. 10 EVRM beschermde vrijheid van meningsuiting. Het Hof stelt voorop dat de nationale rechter

heeft erkend dat het in dit geval ging om een waardeoordeel en niet om een feitelijk oordeel. Ook voor een waardeoordeel mag een zekere feitelijke basis worden verlangd en volgens de nationale rechter was die er niet. Het Hof kan dit bij een sterk stigmatiserende kwalificatie als die van 'Nazi' wel begrijpen, maar het valt op dat geen nadere onderbouwing is gegeven voor het oordeel dat enige feitelijke onderbouwing ontbrak. Het Hof is er ook niet van overtuigd dat de post – zoals de nationale rechter oordeelde – niet bijdroeg aan een debat over een onderwerp van algemeen belang. Klager was juist kritisch over de ongelijkheid in de vervolging van uitingsdelicten in het Deense strafrechtelijk systeem. Opvallend is ook dat de nationale rechter geen aandacht heeft besteed aan de bekendheid van R.P., diens eigen eerdere gedrag en het feit dat R.P. ook zelf veroordeeld is geweest omdat hij iemand als 'Nazizwijn' had betiteld. Klager zelf was daarentegen een privépersoon zonder enige bekendheid. Onderzocht is niet hoe groot het bereik van de post is geweest, maar het is opvallend dat de post verder niet door de media is opgepikt. Tot slot acht het Hof de opgelegde boete en de mogelijkheid van omzetting naar een gevangenisstraf een disproportioneel zware sanctie. Dit betekent dat de nationale rechter de zaak niet goed heeft beoordeeld, zodat art. 10 EVRM is geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 21-10-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:1021JUD001675624

Zaaknummer: 16756/24

Wetsartikelen: EVRM art. 10

RECHTSPRAAK

**Naturvårdsverket (Traitement des déchets après reprise),
HvJ EU 23 oktober 2025, gev. zaken C-221/24 en C-222/24**

Het Zweedse agentschap Naturvårdsverket liet in 2022 een container met vermoedelijk gevaarlijk afval, bestemd voor Kameroen, via België tegenhouden en terughalen naar Zweden. Na terugkeer naar Zweden werd de inhoud van de container opgeslagen in een ontvangstinrichting. De verzender (IC) verzette zich hiertegen en stelde dat zijn eigendomsrecht werd geschonden. Het Hof oordeelde dat de terugname en verwerking van afval door de autoriteit geen onteigening vormt in de zin van artikel 17 lid 1 van het EU-Handvest, maar wel een beperking van het eigendomsrecht. Deze beperking is echter gerechtvaardigd en dient het doel van milieubescherming en gezondheid. Omdat de maatregel zorgvuldig is toegepast en rechtsbescherming mogelijk was, concludeert het Hof dat artikel 17 lid 1 Handvest niet is geschonden.

Naturvårdsverket is in Zweden verantwoordelijk voor de uitvoering van de afvalstoffenverordening (Vo. nr. 1013/2006). Het agentschap heeft in 2022 de Belgische autoriteiten geïnformeerd dat een container die vermoedelijk (gevaarlijke) afvalstoffen bevatte via België zou worden doorgevoerd naar Kameroen, en heeft hen verzocht de container te stoppen. Ook heeft het agentschap de verzender (IC) geïnformeerd dat de container terug zou moeten komen en dat IC dat ofwel zelf kon regelen ofwel dat het agentschap dit zou doen op zijn kosten. Na een afwijzende reactie van IC heeft het agentschap gezorgd voor terugkeer van de container, waar de inhoud is opgeslagen in een ontvangstinrichting. Tegen die beslissing van het agentschap heeft IC beroep ingesteld omdat hierdoor volgens hem inbreuk is gemaakt op zijn eigendomsrecht. In verband met deze kwestie heeft de nationale rechter prejudiciële vragen voorgelegd aan het HvJ EU, waarbij de

derde vraag betrekking heeft op de uitleg van het door art. 17 lid 1 Hv beschermde eigendomsrecht.

Het HvJ EU overweegt dat art. 17 lid 1 Hv conform art. 52 lid 3 Hv moet worden uitgelegd in overeenstemming met de rechtspraak van het EHRM over art. 1 EP EVRM. In het onderhavige geval is duidelijk dat de bevoegde autoriteit van de lidstaat alleen het terugnemen van de afvalstoffen overneemt van de kennisgever als die zelf geen zorg kan of wil dragen voor het goede beheer van het afval. Gelet op dit subsidiaire karakter kan niet worden geoordeeld dat de terugname in omstandigheden als de onderhavige een ontneming van eigendom vormt in de zin van art. 17 lid 1 Hv. Wel is sprake van een beperking van de uitoefening van het eigendomsrecht. Voor zo'n beperking is een rechtvaardiging mogelijk als deze voldoet aan de in art. 52 lid 1 Hv neergelegde vereisten. In dit geval vloeit de bevoegdheid voort uit de verordening, zoals die bij wet is voorzien. De regeling dient het doel van bescherming van het milieu en de gezondheid van de mens, hetgeen legitieme doelen van algemeen belang zijn. De maatregel is geschikt om deze doelen te realiseren omdat erdoor wordt gewaarborgd dat de afvalstoffen worden verwerkt. Minder beperkende maatregelen, zoals het geheel overlaten van de verwerking aan de kennisgever, zijn in een geval als dit, waarin is gebleken van onvermogen of onwil, duidelijk minder geschikt. De veroorzaakte economische nadelen voor de kennisgever zijn bovendien niet onevenredig ten opzichte van de nagestreefde doelstellingen, in het bijzonder gelet op het grote gewicht dat toekomt aan de belangen van milieubescherming en gezondheid. Tot slot is gebleken dat in dit geval zorgvuldig is gecontroleerd of aan alle voorwaarden en regels voor terugname is voldaan en is er een mogelijkheid van rechtsbescherming. Art. 17 lid 1 Hv is dan ook niet geschonden.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 23-10-2025

ECLI: ECLI:EU:C:2025:818

Zaaknummer: C-221/24 en C-222/24

Wetsartikelen: EVRM art. 1 EP, Hv art. 17 lid 1, Hv art. 52 lid 3 en Vo 1013/2006 art. 24 lid 2

RECHTSPRAAK

**Otegi Mondragon e.a. t. Spanje, EHRM 25 september 2025
(ontv.besl.), nr. 14186/24**

In 2018 heeft het EHRM in de zaak van Otegi Mondragon e.a. geoordeeld dat zij een oneerlijk proces in de zin van art. 6 EVRM hebben gekregen. Otegi Mondragon e.a. hebben daarop verzocht om heropening van de strafzaak. Zij hebben hun verzoek zo vormgegeven dat het Spaanse Constitutionele Hof zich onbevoegd achtte om daarover te oordelen. Daardoor bleef de oorspronkelijke veroordelende uitspraak in stand. Het EHRM acht dit geen onredelijk of willekeurig oordeel en ziet geen nieuwe schending van art. 6 EVRM. Wel benadrukt het nogmaals het belang van heropenings-/herzieningsprocedures na vaststelling van een art. 6-schending door het EHRM.

Klagers bekleedden tot 2009 verschillende politieke functies voor de Baskische separatistische beweging. Zij zijn in 2009 aangehouden en in 2012 definitief veroordeeld omdat zij pogingen deden om een politieke partij op te richten onder effectieve controle van de terroristische organisatie ETA. Klagers hebben daarop in 2015 een klacht ingediend bij het EHRM, waarin het Hof in 2018 een schending van art. 6 lid 1 EVRM heeft vastgesteld. Naar aanleiding hiervan hebben de klagers verzocht om heropening van de strafzaak op nationaal niveau. In die procedure heeft het Spaanse Hoogerechtshof besloten om niet de veroordelingen te schrappen van het strafblad van klagers, zoals zij hadden gewild, maar om de zaak voor hernieuwde beoordeling terug te verwijzen naar een lagere rechter. Deze uitspraak is in 2024 vernietigd door het Constitutionele Hof. Daardoor is de geldigheid van de eerdere uitspraak uit 2012 in stand gebleven.

Voor het EHRM hebben klagers gesteld dat het eerder gegeven oordeel over hun schuld en de eerdere veroordelingen ten onrechte en in strijd met art. 6 en 46 EVRM in stand zijn gebleven. Het Hof stelt vast dat de uitkomst van de herzieningsprocedure niet in lijn is met wat klagers

hadden gewild, maar ook dat zij hebben nagelaten om bepaalde alternatieve mechanismen te benutten die bijvoorbeeld hadden kunnen leiden tot schadevergoeding. De reden waarom het Constitutionele Hof had geweigerd klagers' eisen te honoreren was dat deze buiten zijn bevoegdheid vielen. Deze uitleg van de bevoegdheidseisen acht het EHRM niet onredelijk. Het EVRM vergt ook geen specifieke remedie na vaststelling van een schending en in sommige omstandigheden kan blijken dat een heropening of een herzieningsprocedure geen passende oplossing is. Ook gelet op de margin of appreciation die de staten hierbij toekomt acht het Hof het voldoende om vast te stellen dat de door het Constitutionele Hof bereikte uitkomst niet willekeurig was en dat in de uitspraak voldoende recht is gedaan aan de overwegingen van het EHRM. De zaak is dan ook kennelijk ongegrond en daarmee niet-ontvankelijk. Ten overvloede wijst het Hof er wel nog op dat het belangrijk is dat een procedure kan worden heropend of dat een herzieningsprocedure mogelijk is als het Hof eerder een schending heeft vastgesteld van art. 6 EVRM. De beschikbaarheid van zo'n procedure geeft blijk van commitment van een lidstaat aan het EVRM en de rechtspraak van het EHRM.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 25-09-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:0925JUD001418624

Zaaknummer: 14186/24

Wetsartikelen: EVRM art. 6 lid 1 en EVRM art. 46

RECHTSPRAAK

Profil-Copy 2002, HvJ EU 16 oktober 2025, zaak C-510/24

Bij Profil-Copy 2002 is wegens onregelmatigheden een Europese subsidie teruggevorderd. Het is naar Hongaars recht niet mogelijk om dat terugvorderingsbesluit aan te vechten. Er is wel een incidentele mogelijkheid om het te laten toetsen, maar die heeft geen schorsende werking. Het HvJ EU benadrukt dat in dit soort gevallen op basis van art. 47 Hv een doeltreffende voorziening in rechte moet bestaan. Een lidstaat hoeft daarvoor geen nieuwe rechtsmiddelen in het leven te roepen, maar bestaande rechtsmiddelen moeten wel effectief zijn. Incidentele toetsing kan dat zijn, maar dan is voor verenigbaarheid met art. 47 Hv een mogelijkheid van opschorting wel noodzakelijk.

Profil-Copy 2002 heeft een subsidie van ongeveer 315.000 euro gekregen voor de installatie van zonnepanelen op basis van twee Europese subsidieprogramma's. Later, na ontdekking van onregelmatigheden, is het subsidiebesluit ingetrokken en is terugvordering van de uitbetaalde subsidie gelast. In de procedures hierover is de vraag opgekomen of Profil-Copy 2002 op basis van art. 47 Hv een recht zou moeten hebben om tegen het terugvorderingsbesluit te procederen. Deze vraag is voorgelegd aan het HvJ EU.

Het HvJ EU overweegt dat art. 47 Hv inderdaad zo moet worden uitgelegd dat de begunstigde van een toegekende EU-subsidie inderdaad moet beschikken over een doeltreffende voorziening in rechte tegen een uitvoerbaar besluit tot terugvordering van een al uitbetaalde subsidie. Dit impliceert dat betrokkene recht heeft op een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat vooraf bij wet is ingesteld. Met respect voor de beginselen van procedurele autonomie, gelijkwaardigheid en doeltreffendheid moet daarbij worden verzekerd dat het recht op daadwerkelijke rechterlijke bescherming wordt geëerbiedigd. Daarentegen zijn lidstaten niet verplicht om hiertoe nieuwe rechtsmiddelen in het leven te roepen. Als, zoals in het onderhavige geval, de civiele rechter de mogelijkheid heeft om incidenteel te beoordelen of het terugvorderingsbesluit verenigbaar is met het Unierecht, kan dat voldoende zijn. Wel is

dan nodig dat het besluit tot terugvordering zo nodig kan worden opgeschort. Naar nationaal recht kan dat in Hongarije echter niet en kan alsnog gedwongen tenuitvoerlegging worden verkregen. Die situatie zou in strijd komen met art. 47 Hv.

Instantie: Hof van Justitie van de Europese Unie

Datum uitspraak: 16-10-2025

ECLI: ECLI:EU:C:2025:795

Zaaknummer: C-510/24

Wetsartikelen: Hv art. 47

RECHTSPRAAK

**Tartamella e.a. t. Italië, EHRM 23 oktober 2025, nr. 26338/19
en 2 andere**

Deze zaak betreft drie situaties waarin een echtgenoot of vader werd vervolgd voor een strafbaar feit en zaken in beslag werden genomen die (ogenschijnlijk) eigendom waren van de echtgenote of de kinderen. De Italiaanse regelgeving voor inbeslagname van goederen bij derden heeft een primair reparatoire en geen punitieve functie; art. 7 EVRM is daarom niet van toepassing. Inbeslagname is verder niet mogelijk als zaken aantoonbaar werkelijk eigendom zijn van derden, bijvoorbeeld blijkend uit het gebruik ervan. Dit is in twee zaken wel het geval, in de derde zaak niet. Alleen in dit laatste geval is art. 1 EP EVRM geschonden.

Eerste twee klagers zijn de eigenaren van een aantal gebouwen en stukken grond. Zij hebben dit gekocht in 2002 voor een prijs van 150.000 euro. In 2008 werd een strafrechtelijke procedure ingesteld tegen de vader van deze twee klagers wegens belastingachterstanden en fraude. In verband hiermee zijn de goederen van klagers in beslag genomen, inclusief de gebouwen en de grond, onder meer omdat zij alleen in naam eigenaar zouden zijn en ook daarbij eigenlijk sprake was van fraude. Hierover hebben klagers geprocedeerd, maar hun beroepen zijn ongegrond verklaard. De tweede, gevoegde zaak betreft een vergelijkbaar feitencomplex waarbij derde klager is betrokken; zij was de eigenaar van een boot die in beslag is genomen in verband met een procedure wegens witwassen tegen haar echtgenoot. Ook de derde gevoegde zaak betreft een klaagster waarvan bezittingen ter waarde van bijna 23,5 miljoen euro in beslag zijn genomen vanwege verdenkingen van belastingfraude.

Alleen derde klaagster heeft voor het EHRM aangevoerd dat haar recht op een eerlijk proces (art. 6 EVRM) is geschonden doordat zij geen mogelijkheden had de inbeslagname van haar eigendommen aan te vechten. Het Hof heeft eerder in vergelijkbare zaken al geoordeeld dat mensen wier eigendommen in beslag zijn genomen formeel de status moeten krijgen van

procespartij in de procedure waarin de inbeslagname is bevolen, tenzij er voldoende andere procedurele mogelijkheden zijn om hun belangen te behartigen. In het onderhavige geval was de rechter die de inbeslagname had gevorderd bevoegd om een volledig onderzoek uit te voeren naar de stellingen van klagster met betrekking tot haar eigendom. Die bevoegdheid is goed en grondig gebruikt, zodat art. 6 EVRM niet is geschonden.

Alle klagers hebben gesteld dat zij feitelijk bestraft zijn voor een strafbaar feit dat door anderen is gepleegd, in strijd met art. 7 EVRM. Het Hof stelt voorop dat klagers zelf niets ten laste is gelegd en dat zij al helemaal niet zijn veroordeeld voor enig strafbaar feit. De nationale rechter heeft bevestigd dat in deze situatie de inbeslagname ook niet is gericht op de eigenlijke eigenaars, maar op degene die verdacht is van een strafbaar feit. De maatregelen zijn ook niet bestraffend bedoeld voor de derde partijen aan wie ze zijn opgelegd, maar hebben tot doel om eventueel onrechtmatig verkregen opbrengsten van strafbare feiten terug te halen. Als blijkt dat de eigenaren ook écht eigenaar zijn van de in beslag genomen goederen, krijgen zij deze meteen terug. Zijn de gestelde eigenaren ‘schijneigenaar’, dan is het doel nog steeds niet hen te bestraffen, maar om het onrechtmatig verkregen eigendom te ontnemen. Dit betekent dat de opgelegde maatregelen geen bestraffend karakter hebben en daarmee niet kunnen worden gezien als een sanctie in de zin van art. 7 EVRM. Deze bepaling is dan ook *ratione materiae* niet van toepassing.

Klagers hebben tot slot aangevoerd dat het door art. 1 EP EVRM beschermde eigendomsrecht is geraakt door de inbeslagname. Het Hof wijst erop dat de regelgeving zelf duidelijke definities bevat en dat deze in de rechtspraak nog verder zijn uitgewerkt. Gebleken is ook niet dat deze rechtspraak inconsistent of incoherent is. Er was hiervoor dan ook een voldoende wettelijke grondslag. Verder streefde de maatregel duidelijk de algemene en legitieme belangen na van (1) het bestraffen van de dader en (2) het ontnemen van onrechtmatig verkregen voordeel. Ten aanzien van de proportionaliteit overweegt het Hof dat naar nationaal recht zaken alleen in beslag kunnen worden genomen als ze niet daadwerkelijk eigendom blijken te zijn van de derde partijen. Daarbij moet overtuigend worden aangetoond dat de eigenaren alleen schijnbaar eigenaar zijn en moeten deze eigenaren dat niet kunnen weerleggen. Daarbij is ook van belang of de eigenaren de zaken daadwerkelijk gebruiken, en niet alleen of zij onvoldoende middelen zouden hebben om ze zelf te kopen.

Ten aanzien van de eerste twee klagers is gebleken dat zij daadwerkelijk de in beslag genomen gebouwen bewoonden. In hun geval is echter geen onderzoek gedaan naar de vraag of zij zich gedroegen als eigenaar. Daardoor is niet overtuigend genoeg komen vast te staan dat klagers niet daadwerkelijk eigenaar waren, zodat art. 1 EP EVRM is geschonden.

Voor derde en vierde klagsters was dit anders, omdat daar wel voldoende is onderzocht of de

goederen echt in gebruik waren als eigendom van deze klagsters en overtuigend is gebleken dat dat niet zo was. In hun geval is art. 1 EP EVRM dus niet geschonden.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 23-10-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:1023JUD002633819

Zaaknummer: 26338/19 en 2 andere

Wetsartikelen: EVRM art. 6 lid 1, EVRM art. 7 en EVRM art. 1 EP

RECHTSPRAAK

Tsatani t. Griekenland, EHRM 14 oktober 2025, nr. 4251416

Officier van justitie Tsatani werd in 2016 voorwerp van een tuchtrechtelijk onderzoek. De toenmalige president van het cassatiehof, V.T. (voormalig interim-premier van Griekenland), had deze procedure geïnitieerd. V.T. berichtte erover in een persbericht, terwijl het vooronderzoek nog liep. Zij wees een tegen haar gericht wrakingsverzoek van Tsatani af als misbruik van procesrecht. Het EHRM acht het zeer problematisch dat V.T. vertrouwelijke informatie heeft gelekt en een zo belangrijke rol in de tuchtzaak heeft gespeeld. Daardoor kon Tsatsani redelijkerwijs twijfels hebben bij de onpartijdigheid van de beoordeling. Art. 6 lid 1 EVRM is dan ook geschonden.

Klaagster was officier van justitie bij het Atheense hof van beroep. In 2016 is een tuchtrechtelijk onderzoek naar haar functioneren gestart in verband met haar beslissing om het onderzoek te staken naar een grote fraudezaak. Nadat de Griekse staatssecretaris van Justitie in een speech in het parlement melding had gemaakt van de (nog vertrouwelijke) tuchtzaak heeft zij hierover geklaagd bij de procureur-generaal. Haar klachten hadden vooral betrekking op de president van het cassatiehof, V.T., die de tuchtprocedure had geïnitieerd en via een persbericht vertrouwelijke informatie daarover had gelekt. Zij diende in de zaak ook een wrakingsverzoek in tegen V.T., maar V.T. zelf wees dit af omdat sprake zou zijn van misbruik van procesrecht. Vanwege dit wrakingsverzoek startte V.T. ook een tweede tuchtzaak tegen klagster. Een onderzoekscommissie van het cassatiehof constateerde dat het wrakingsverzoek niet zozeer was afgewezen als wel was doorverwezen naar de vice-president van het cassatiehof, en dat het bovendien inhoudelijk ongegrond was. Ook de klacht dat V.T. informatie had gelekt werd ongegrond verklaard.

Voor het EHRM heeft klagster gesteld dat art. 6 EVRM is geschonden door de beoordeling van haar wrakingsverzoek door V.T. en het starten van de tuchtprocedure in verband met dat

verzoek.

Het Hof overweegt dat in dit geval art. 6 lid 1 EVRM van toepassing is. Het merkt op dat de bevoegdheid van de president van het cassatiehof inmiddels niet meer bestaat. Ten aanzien van de gevoerde tuchtprocedure ziet het als problematisch dat V.T. al een officieel persbericht daarover had uitgevaardigd terwijl er nog een vooronderzoek liep en daarbij vertrouwelijkheid in acht moest worden genomen. In dit persbericht was klaagster bij naam genoemd en werd bovendien vermeld dat haar wrakingsverzoek ongegrond was en misbruik van procesrecht vormde. Dit is volgens het Hof des te problematischer vanwege de hoge positie van V.T. en haar bekendheid bij het grote publiek (zij was de voormalig interim minister-president van Griekenland). Ook in het licht van de rechtspraak van het HvJ EU, waarnaar het EHRM expliciet verwijst, is het in tuchtzaken tegen rechters nog extra belangrijk dat ze zorgvuldig, onpartijdig en objectief verlopen. Daarbij bestond voor V.T. dan ook een bijzondere verantwoordelijkheid. Bij de beoordeling van de tuchtzaak heeft de tuchtcommissie met die omstandigheden onvoldoende rekening gehouden en heeft zij de klacht over het lekken van vertrouwelijke informatie ten onrechte verworpen. Het persbericht zelf heeft gemaakt dat V.T. niet onpartijdig heeft gehandeld. De zorgen van klaagster over de onpartijdigheid van de beoordeling van haar zaak waren dan ook niet onredelijk, subjectief of ongegrond. Gelet daarop heeft de procedure niet voldaan aan de eisen van art. 6 EVRM.

Instantie: Europees Hof voor de Rechten van de Mens

Datum uitspraak: 14-10-2025

ECLI: ECLI:CE:ECHR:2025:1014JUD004251416

Zaaknummer: 4251416

Wetsartikelen: EVRM art. 6 lid 1

ANNOTATIE

X v. Cyprus (ECtHR, 40733/22) – Progress Without Prescription: The Court’s Missed Opportunity for Structural Reform***M.A. Elverdal*****Overview**

1. On 27 February 2025, the ECtHR decided unanimously in *X v. Cyprus* that the Cypriot State had violated the applicant’s rights by failing to perform its positive obligations under Articles 3 and 8 ECHR.[1] The case concerned the ineffective investigation and prosecution of the applicant’s rape allegations, for which she requested over 30,000 euros in non-pecuniary damages and 246,054 euros in special damages, including legal fees and expert reports. Ultimately, the Court awarded her 20,000 euros (plus any chargeable tax) for non-pecuniary damages and 5,000 euros (plus any chargeable tax) to compensate for costs and expenses.

Facts

2. The applicant, a British national born in 2000, alleged that she was gang-raped by multiple individuals while visiting Ayia Napa, Cyprus, in July 2019. After filing a complaint, the Cypriot authorities initiated an investigation and arrested twelve suspects.[2] However, the applicant soon retracted her statement under circumstances that – according to the Supreme Court of Cyprus when overturning the conviction in 2022 – lacked the ‘necessary safeguards’ and she was subsequently charged and found guilty of public mischief.[3] In *X v. Cyprus*, the applicant argued that the investigation conducted by the Cypriot authorities was ‘systematically flawed and inadequate’, leading to her re-victimisation and resulting in the Attorney General deciding not to prosecute the alleged perpetrators, despite the presence of what the applicant claimed was sufficient evidence to do so.[4] The Attorney General also declined at the same time to investigate further on the basis that the relevant authorities had already taken ‘all appropriate steps’, referring to the initial collecting of statements, forensic examinations and reviewing of video evidence.[5]

Key Findings

3. Despite having a legislative framework that criminalises rape based on the absence of consent and provides protection to victims of sexual violence, the ECtHR found that, in practice, the authorities in Cyprus had failed to meet their obligation to investigate and prosecute effectively under Articles 3 and 8 ECHR.[6] The Court deemed that the investigation into the applicant's allegations had been impaired by the authorities' victim-blaming attitudes, bias and gender stereotypes.[7] Furthermore, the Court highlighted the substandard forensic investigations and coercive interrogations which resulted in the applicant's re-victimisation.[8] The Court also stressed the authorities' failure, not only to effectively examine the applicant's rape complaints, but also to investigate the claims through a victim-sensitive approach.[9] According to the ECtHR, the lack of a thorough and impartial investigation risked creating a culture of impunity in Cyprus which may deter other victims of sexual violence from reporting due to a lack of trust in the criminal justice system.[10]

4. While the Supreme Court did overturn the applicant's conviction, the Attorney General of Cyprus chose not to reopen the investigation on the grounds that the available evidence was insufficient and that the initial investigation had been adequate.[11] This was strongly criticised by the ECtHR, which found the prosecutorial authorities' inaction and reliance on flawed evidence 'difficult to accept' in light of the broader pattern of investigative shortcomings identified, including missed forensic opportunities, failure to secure key evidence, disregard for inconsistencies in the suspects' statements, and the absence of a meaningful assessment of whether there had been consent.[12]

The Evolving Jurisprudence on Sexual Violence

5. *X v. Cyprus* marks an important step in the Court's advancement of gender-sensitive standards, particularly within the context of State obligations to investigate sexual violence.[13] Notably, in its judgment the ECtHR explicitly found a violation of the State in failing to adopt a victim-sensitive approach in its investigation and prosecution of rape allegations, with specific references to prejudicial gender stereotypes, victim blaming and re-victimisation.[14] This emphasis on the need for a victim-sensitive approach helps to strengthen past case law, including *Y v. Slovenia*, in which the Court held that the victim's 'personal integrity' must always be protected during cross-examination, and *X v. Greece*, in which the Court found that the investigatory authorities failed to prevent re-victimisation of the applicant and did not take account of her needs as a victim, despite the circumstances of the case requiring a 'correspondingly sensitive approach'.[15]

6. *X v. Cyprus* builds on past foundational case law, such as *M.C. v. Bulgaria*, which – alongside *M.G.C. v. Romania*, *I.C. v. Romania* and *X v. Greece* – sets out the State's positive obligation to effectively penalise, investigate and prosecute non-consensual sexual acts under Articles 3

and 8 ECHR, regardless if the victim physically resisted.[16] In an echoing of *J.L. v. Italy*, where the reliance of authorities on prejudicial assumptions and consequent secondary victimisation of J.L. was found to be in violation of Article 8 ECHR, the Court in *X v. Cyprus* reinforced the need for States to encourage public trust in the criminal justice system through their effective response to gender-based violence via impartial and, as highlighted in *X and Others v. Bulgaria*, thorough investigations.[17]

The intersection between *X v. Cyprus* and the Istanbul Convention

7. Lastly, *X v. Cyprus* marks a growing trend in the interconnectedness between the ECtHR and the Istanbul Convention.[18] This matters because it reflects a shift towards a more gender-sensitive, systemic understanding of positive State obligations in cases involving sexual violence, as well as gender-based violence and domestic violence. The living instrument principle allows the Court to adopt a flexible approach and update its interpretation of positive State obligations under Articles 3 and 8 ECHR in accordance with developing contemporary trends and standards, as outlined in *M.C. v. Bulgaria*.^[19] In line with this principle, the Court is increasingly relying on the standards set by the Istanbul Convention—including the reports made by its monitoring body, GREVIO—and using it as a key interpretative tool in cases concerning State responsibilities and violence against women, as reflected in judgments such as *Vučković v. Croatia*, *J.L. v. Italy*, *X v. Greece* and *Kurt v. Austria*.^[20]

8. In cases such as these, GREVIO reports are used as evidentiary support in the Court's assessment of the States' de facto implementation of the law, as it did in *X v. Cyprus*. Here, the Court highlighted the lack of a victim-centered infrastructure, consistent with GREVIO's findings, including Cyprus' lack of specialised victim support services, such as rape crisis centers, and presence of patriarchal attitudes which risk obstructing the protection of victims of gender-based violence if not addressed.^[21] However, while the ECtHR highlighted the structural deficiencies that cumulatively led to a violation of Cyprus' positive obligations, it did not issue broader remedies aimed at institutional reform.

Case Significance

9. Although the Court did not ask for general measures of reform, *X v. Cyprus* serves both as a warning and a guide for Cyprus and other Council of Europe Member States to modernise their legal systems and humanise how they address sexual violence in practice to avoid violations of Articles 3 and 8 ECHR. Policy changes in line with this judgment would mean urgent reform in how sexual violence victims are treated in the investigative and prosecutorial process, and the proactive protection of victims from re-victimisation.^[22] It would also

include the alignment of forensic and investigative procedures with international standards to ensure their credibility and impartiality, and the provision of comprehensive training for law enforcement and the judiciary in order to overcome systemic bias.[23]

10. If Cyprus adopted meaningful reform in the wake of the *X v. Cyprus* judgment, it can serve as a model for other States and encourage them to follow suit. However, real change requires more than surface-level compliance; it needs to address the deeper structural elements – such as entrenched gender stereotypes and victim-blaming attitudes – that created an environment in which the violation could occur. Therefore, sustained pressure from civil society, international bodies and legal advocates is also crucial to pushing States' commitments to structural change.

Did the Court Go Far Enough?

11. In *X v. Cyprus*, the Court once again confined itself to individual measures. Despite finding indications of systemic problems within the investigative and prosecutorial process, such as authorities assessing the applicant's credibility through 'prejudicial gender stereotypes', the ECtHR declined to explicitly call for institutional change through the issuing of general measures under Article 46 ECHR.[24]

12. This approach is consistent with past jurisprudence. *J.L. v. Italy*, *B.V. v. Belgium*, *X v. Greece* and *Vučković v. Croatia* are all recent examples of cases involving gender-based violence that reflect entrenched systemic deficiencies, including lenient or passive judicial authorities and the usage of sexist stereotypes.[25] In *X v. Greece*, which concerned the State's failure under Articles 3 and 8 ECHR to effectively investigate and prosecute the applicant's rape allegations and protect her rights as a victim of gender-based violence, the Court went so far as to directly reference GREVIO's findings in its final assessment and used the body's baseline evaluation report to highlight the broader issues present in the Greek legal system. This included the finding that 'many women victims of gender-based violence' did not receive information on their rights or available support services, and that low conviction rates in Greece indicated either ineffective investigation procedures or the presence of an unreasonably high threshold to reach conviction.[26] Yet, despite referring to GREVIO's recommendations made to the Greek State in the same paragraph, the Court again stopped short of issuing general measures under Article 46 ECHR, as with the earlier cases.[27] This is important because, without general measures, reform falls solely on the initiative of national authorities who may lack the political will or incentive to act. While these judgments can lead to policy changes, as seen in the aftermath of *Opuz v. Italy* and *M.C. v. Bulgaria*, it is not guaranteed.[28]

13. A key exception to this approach is *S.Z. v. Bulgaria*, a case concerning human trafficking,

where the Court found a procedural violation of Article 3 ECHR and issued general measures, ordering the State to address the ‘systemic problem’ of its ineffective criminal proceedings in cases of sexual violence and human trafficking.[29] However, this only occurred after the Court had already received an accumulation of forty-five similar applications.[30] While this indicates the ECtHR’s willingness to issue general measures once a critical mass is reached, too much caution can risk undermining the effective protection of victims. If the Court is already finding systemic problems, as it did in *X v. Cyprus*, then deferring general measures until dozens of repetitive cases have emerged may simply delay necessary changes and leave reform entirely up to the States, relying instead on public pressure and political will.

14. The principle of subsidiarity places the primary responsibility for safeguarding human rights on the national authorities, with the Court intervening only when domestic remedies prove inadequate. In the case of *X v. Cyprus*, one may conjecture that the Court is simply waiting to see if a recent law which aims to strengthen responses to gender-based violence through measures such as mandatory and specialised training (the 2021 VAW Law) will be implemented in practice.[31] If this is indeed the case, then it is a dangerous trajectory, because – as demonstrated by *X v. Cyprus* itself – having adequate laws does not mean they are implemented de facto, particularly if patriarchal attitudes and gender stereotypes already exist within the institutions.

15. The ECtHR is showing an increasing awareness of the systemic nature of violence against women, however the Court’s ability to spark meaningful structural change is limited if this recognition is not matched by general measures under Article 46 ECHR. As a supranational body, the Court is uniquely positioned to adopt a holistic viewpoint that takes advantage of the insights gained from its own jurisprudence and communications with organisations such as GREVIO. This vantage point should be used–alongside the support of the Committee of Ministers–to help goad states towards creating systems that can more effectively and humanely respond to victims of sexual and gender-based violence. Structural problems require structural remedies, and without general measures, the Court risks losing its momentum.

M.A. Elverdal

[1] *X v. Cyprus*, ECtHR 27 February 2025, no. 40733/22, ECLI:CE:ECHR:2025:0227JUD004073322.

[2] *X v. Cyprus*, paras. 23 and 26.

[3] *X v. Cyprus*, paras. 54, 67 and 68.

[4] *X v. Cyprus*, paras. 76, 97 and 98.

[5] *X v. Cyprus*, paras. 75–76.

[6] *X v. Cyprus*, paras. 110, 125 and 126.

[7] *X v. Cyprus*, paras. 119 and 120.

[8] *X v. Cyprus*, paras. 106 and 123.

[9] *X v. Cyprus*, paras. 123 and 132.

[10] *X v. Cyprus*, para. 125.

[11] *X v. Cyprus*, paras. 76 and 77.

[12] *X v. Cyprus*, paras. 115–120.

[13] The Court developed this line of jurisprudence further in *N.T. v. Cyprus*, delivered shortly after *X v. Cyprus*. Here, the Court found violations of Articles 3, 8, and 14 ECHR, emphasising how gender stereotypes and victim-blaming attitudes, which had influenced the State's decision not to prosecute the rape suspect, contributed to the applicant's secondary victimisation and undermined the effectiveness of the investigation. The judgment reinforces the Court's view of the chilling effect this can have on victims' confidence in the justice system and further embeds the need for context-sensitive assessments of sexual violence within the framework of the ECHR. *N.T. v. Cyprus*, ECtHR 3 July 2025, no. 28150/22, ECLI:CE:ECHR:2025:0703JUD002815022, paras. 73, 78–80 and 83–86.

[14] *X v. Cyprus*, paras. 119, 123 and 132.

[15] *Y v. Slovenia*, ECtHR 28 May 2015, no. 41107/10, ECLI:CE:ECHR:2015:0528JUD004110710, para. 109 and 114; *X v. Greece*, ECtHR 13 February 2024, no. 38588/21, ECLI:CE:ECHR:2024:0213JUD003858821, para. 86.

[16] *X v. Greece*, paras. 65–66; *X v. Cyprus*, paras. 104 and 108; *M.C. v. Bulgaria*, ECtHR 4 December 2003, no. 39272/98, ECLI:CE:ECHR:2003:1204JUD003927298, paras. 149–153; *M.G.C. v. Romania*, ECtHR 15 March 2016, no. 61495/11, ECLI:CE:ECHR:2016:0315JUD006149511, paras. 54–59; *I.C. v. Romania*, ECtHR 24 May 2016, no. 36934/08, ECLI:CE:ECHR:2016:0524JUD003693408, par. 52.

[17] *X v. Cyprus*, paras. 106 and 125; *X and Others v. Bulgaria*, ECtHR (GC) 2 February 2021, no. 22457/16, ECLI:CE:ECHR:2021:0202JUD002245716, para. 185; *J.L. v. Italy*, ECtHR 27 May 2021,

no. 5671/16, ECLI:CE:ECHR:2021:0527JUD000567116, para. 140.

[18] Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), opened for signature 11 May 2011, CETS No. 210.

[19] *M.C. v. Bulgaria*, para. 166.

[20] *Vučković v. Croatia*, ECtHR 12 December 2023, no. 15798/20, ECLI:CE:ECHR:2023:1212JUD001579820, para. 57; *Kurt v. Austria*, ECtHR (GC) 15 June 2021, no. 62903/15, ECLI:CE:ECHR:2021:0615JUD006290315, paras. 167–168; *J.L. v. Italy*, paras. 66–67; *X v. Greece*, para. 40.

[21] *X v. Cyprus*, para. 125.

[22] *X v. Cyprus*, para. 123.

[23] *X v. Cyprus*, para. 125.

[24] *X v. Cyprus*, para. 119.

[25] *J.L. v. Italy*, paras. 140–142; *B.V. v. Belgium*, paras. 68–71; *X v. Greece*, paras. 86–90; *Vučković v. Croatia*, paras. 65–68.

[26] *X v. Greece*, paras. 89.

[27] *X v. Greece*, paras. 89–90.

[28] *Opuz v. Turkey*, ECtHR 9 June 2009, no. 33401/02, ECLI:CE:ECHR:2009:0609JUD003340102.

[29] *S.Z. v. Bulgaria*, ECtHR 3 March 2015, no. 29263/12, ECLI:CE:ECHR:2015:0303JUD002926312, paras. 54–58.

[30] *S.Z. v. Bulgaria*, para. 56.

[31] *X v. Cyprus*, para. 85; GREVIO, *Baseline Evaluation Report on Legislative and Other Measures Giving Effect to the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) – Cyprus*, Strasbourg, 23 November 2022, GREVIO/Inf(2022)29, par. 232; *The Prevention and Combating of Violence Against Women and Domestic Violence and for Related Matters Law*, Republic of Cyprus, Law No. 115(I)/2021, adopted 2021.

ANNOTATIE

Hora t. Verenigd Koninkrijk (EHRM, nr. 1048/20) – Het EHRM keurt de minimalistische tenuitvoerlegging van kiesrechtzaken door het VK goed***L.R. Glas***

1. Deze noot vangt aan met een uiteenzetting van de juridische en politieke achtergrond waartegen de uitspraak over de ontzetting uit het kiesrecht van een gevangene in het VK is gewezen (randnrs. 2-4). Deze achtergrond is essentieel om het oordeel van het Hof in de voorliggende zaak – *Hora t. VK* – te begrijpen. Daarvoor is ook noodzakelijk om te weten op basis van welke maatregelen het Comité van Ministers zijn toezicht op de tenuitvoerlegging van eerdere en vergelijkbare uitspraken heeft afgerond (randnrs. 5-7). Vervolgens leg ik (niet uitputtend) uit welke keuzes het EHRM heeft gemaakt in andere uitspraken over ontzetting uit het kiesrecht van gevangenen in andere landen (randnrs. 8-9). Randnummers 10-16 bespreken en analyseren de voorliggende uitspraak. Tot slot werp ik een blik op de toekomst door de vraag te beantwoorden of de dialoog tussen het Hof en het VK over het kiesrecht van gedetineerden tot een afronding is gekomen (randnr. 17).

Juridische en politieke achtergrond

2. Hora zit een gevangenisstraf uit voor onbepaalde tijd in het VK. Als gevolg daarvan kon hij – op basis van section 3 van de Representation of the People Act 1983 ('1983 Act') – niet stemmen tijdens de parlementaire verkiezingen op 12 december 2019. Hierover deed hij zijn klacht onder art. 3 van Protocol 1 ('P1') EVRM dat het recht op vrije verkiezingen beschermt. Ook voor degenen die zich gewoonlijk niet met het kiesrecht bezighouden, zal waarschijnlijk bekend zijn dat het EHRM zich eerder heeft gebogen over het Britse kiesstelsel en dat zijn uitspraken veel stof hebben doen opwaaien in het VK. Zo betoogde bijvoorbeeld toenmalig *home secretary* Theresa May in 2016: "The case for remaining signatory to the European Convention on Human Rights [...] is not clear. [...] despite what people sometimes think, it wasn't the European Union that [...] tried to tell parliament that however we voted, we could not deprive prisoners of the vote. It was the European Convention on Human Rights".^[1]

3. Dit betoog volgde op de Grote Kamer-uitspraak van het EHRM in *Hirst t. VK (nr. 2)* uit 2005. Net als Hora kon Hirst niet stemmen na zijn veroordeling tot een gevangenisstraf op basis van de eerder genoemde section 3 van de 1983 Act en bracht hij een klacht bij het EHRM. Het EHRM stelde een schending vast van het recht op vrije verkiezingen. Het VK had betoogd dat het besluit om veroordeelde gevangenen hun stemrecht te ontnemen binnen de *margin of appreciation* viel. Het EHRM merkte in reactie hierop op dat noch het parlement, noch de nationale rechters de proportionaliteit van de maatregel hadden beoordeeld. Bovendien bestond er geen Europese consensus over een algemeen verbod (*blanket ban*) op stemrecht voor veroordeelde gevangenen. Hoe dan ook viel een algemene en automatische beperking van een zeer essentieel Verdragsrecht als het recht op vrije verkiezingen buiten de *margin of appreciation*.^[2] De schending kwam dus voort uit de wetgeving als zodanig.

4. In de pilotuitspraak *Greens en M.T. t. VK* uit 2010 herhaalde het EHRM zijn bevindingen uit *Hirst (nr. 2)* en merkte het op dat section 3 van de 1983 Act niet was geamendeerd in de tussentijd. Integendeel, het algemene verbod was uitgebreid naar de Europese verkiezingen waardoor klagers niet konden stemmen voor het Europees Parlement. Het EHRM stelde daarom wederom een schending vast van art. 3 P1. Ook droeg het Hof in het dictum van zijn uitspraak op om binnen zes maanden nadat de uitspraak een einduitspraak is geworden (*final*) een wetsvoorstel gereed te hebben om de 1983 Act te amenderen. De vereiste wetgeving moest worden ingediend binnen een door een Comité van Ministers vastgestelde periode. Dat Straatsburgse orgaan ziet toe op de tenuitvoerlegging van de EHRM-uitspraken op basis van art. 46, tweede lid, EVRM.^[3]

Oplossing van het VK en het Comité van Ministers

5. Het Comité van Ministers sloot in 2018 met een eindresolutie zijn toezicht af op de tenuitvoerlegging van *Hirst (nr. 2)*, *Greens en M.T.* en vergelijkbare zaken. Daarmee gingen de ministers akkoord met de door het VK getroffen tenuitvoerleggingsmaatregelen. In de relevante eindresolutie roept het Comité van Ministers 'the wide margin of appreciation in this area' in herinnering,^[4] daarbij voorbijgaand aan de vaststelling van het EHRM in *Hirst (nr. 2)* dat het VK in deze zaak zijn *margin of appreciation* juist had overschreden.^[5] Ook verwees het Comité van Ministers in zijn eindresolutie naar 'the administrative measures taken and in particular the changes to policy and guidance to make it clear that two categories of prisoners who were previously effectively disenfranchised (prisoners released on temporary licence and on home detention curfew) are now able to vote'.^[6] Dit is in ieder geval cijfermatig een minimalistische tenuitvoerleggingsmaatregel aangezien het geven van het stemrecht aan gedetineerden die op tijdelijk verlof zijn en zij die onder huisarrest staan waarschijnlijk betekende dat enkel zo'n 100 personen het stemrecht kregen.^[7] Dit is een fractie van de totale Britse gevangenispopulatie in 2018 die meer dan 80.000 personen

bedroeg.[8]

6. Anders dan het EHRM had geëist in zijn dictum in *Greens en M.T.* had het VK niet de 1983 Act geamendeerd, ook ondanks eerdere oproepen van het Comité van Ministers om wetgeving aan te nemen.[9] Zoals blijkt uit documenten van het Secretariaat van het Comité van Ministers hadden de Britse autoriteiten uitgelegd dat elk wetsvoorstel dat zou zien op het wijzingen van de 1983 Act in het parlement zou sneuvelen.[10] De zojuist genoemde beleidswijzigingen waren wel haalbaar omdat zij konden worden ingevoerd zonder goedkeuring van het parlement. De beslissing van het Comité van Ministers om akkoord te gaan met de vorm van de wijziging (beleidswijzigingen geen wetgeving) lijkt dus vooral ingegeven te zijn door pragmatische overwegingen.[11] Het Comité van Ministers kon dit gevoelige dossier afsluiten zonder dat het VK al te veel gevangenen het stemrecht moest geven en tegelijkertijd zette het VK wel een stap, hoe minimalistische die ook was. Adams omschrijft deze wijzigingen als ‘steeped in irony’ aangezien de uitvoerende macht precies deed wat het EHRM werd verweten: onvoldoende respect tonen voor *parliamentary sovereignty* en de democratie.[12]

7. Noch afgezien van de vorm van de tenuitvoerleggingsmaatregelen is het maar zeer de vraag of de inhoud van de maatregelen recht doet aan de jurisprudentie van het EHRM. Von Staden bijvoorbeeld verwijst naar de uitspraak van het EHRM in *Scoppola t. Italië (nr. 3)* uit 2012 waarin het EHRM net als in de Britse uitspraken onderstreepte dat ‘when disenfranchisement affects a group of people generally, automatically and indiscriminately, based solely on the fact that they are serving a prison sentence, irrespective of the length of the sentence and irrespective of the nature or gravity of their offence and their individual circumstances, it is not compatible with Article 3 of Protocol No. 1’.[13] De beleidswijzigingen zien geheel niet op gevangenen die permanent in de gevangenis zitten. Zij zijn nog steeds het slachtoffer van de *blanket ban* en dat lijkt niet in overeenstemming te zijn met de eerdere EHRM-rechtspraak.

Andere zaken over het kiesrecht

8. Tegelijkertijd is door bijvoorbeeld Foster opgemerkt dat het EHRM sinds *Hirst (nr. 2)* in een aantal zaken over beperkingen van het stemrecht van gevangenen geen schending heeft vastgesteld van art. 3 P1.[14] In de eerder aangehaalde uitspraak *Scoppola (nr. 3)* uit 2012 bevestigde het Hof expliciet het beginsel uit *Hirst (nr. 2)* dat een *blanket ban* niet door de beugel kan, maar paste het zijn jurisprudentie op een ander punt aan. In kamer-uitspraak *Frodl t. Oostenrijk* (2010) oordeelde het Hof dat het ontnemen van het stemrecht van een gevangene alleen proportioneel is indien een rechter de beslissing tot ontneming neemt. [15] In *Scoppola (nr. 3)* legde de Grote Kamer uit dat het die voorwaarde niet accepteert: wanneer de wet de ontneming van het kiesrecht afhankelijk maakt van factoren zoals de ernst of de

aard van het strafbare feit, dan kan ontneming van het kiesrecht ook proportioneel zijn. In *casu* vond het EHRM geen schending, ondanks dat geen enkele rechter het besluit had getoetst, aangezien de relevante Italiaanse wetgeving voorzag in ontzetting uit het kiesrecht bij specifieke misdrijven, ongeacht de duur van de veroordeling. Ook werd het kiesrecht afgenomen voor vijf jaar bij een gevangenisstraf tussen de drie en vijf jaar en werd het kiesrecht permanent afgenomen bij een gevangenisstraf van meer dan vijf jaar. Bovendien was het mogelijk om het afgenomen kiesrecht weer terug te krijgen onder bepaalde omstandigheden.[16] Het EHRM legde in *Kalda t. Estland* (nr. 2) (2022) uit dat in Estland een *blanket ban* op stemmen door veroordeelde gevangenen gold en dat die *blanket ban* tot stand was gekomen zonder proportionaliteitsanalyse door de wetgever. Bovendien bleek uit niets dat de nationale rechters, toen zij Kalda veroordeelden, in hun afwegingen mee hadden genomen dat het opleggen van een gevangenisstraf ontzetting uit het kiesrecht impliceerde. Zoals het EHRM ook toegaf, leek deze zaak dus op andere zaken zoals *Hirst* (nr. 2) over een *blanket ban*. Er bestond echter ook een verschil, want anders dan in die andere zaken, hadden de nationale rechters wel de proportionaliteit van de maatregel beoordeeld in de zaak die Kalda had aangespannen om zijn stemrecht terug te krijgen. Op basis van die beoordeling vond het EHRM geen schending.[17] *Myslihaka e.a. t. Albanië* (2023) draaide om wetgeving die voorzag in automatische ontzetting uit het kiesrecht voor bepaalde ernstige misdrijven met bijbehorende ernstige straffen en voor *electoral offences* met bijbehorende minder ernstige straffen. De ontzetting gold voor de duur van de gevangenisstraf. Het Hof vond geen schending van art. 3 P1, ook niet in het geval van een van de klagers die tot vier jaar gevangenisstraf was veroordeeld.[18]

9. Al met al hakt het Hof (al dan niet expliciet) in zaken over ontzetting uit het kiesrecht van gevangenen twee knopen door. Ten eerste beslist het Hof of het de relevante wetgeving als zodanig beoordeelt (*Hirst* (nr. 2)) of dat het beoordeelt hoe wetgeving op klager is toegepast (*Kalda* (nr. 2)). In *Scoppola* (nr. 3) en *Myslihaka e.a.* voerde het EHRM zowel een *in abstracto* als een *in concreto* toets uit. Op dit punt is het EHRM dus niet geheel consistent en dat geldt ook meer algemeen voor de keuze tussen een abstracte of concrete toets.[19] De andere kwestie is wanneer ontneming van het kiesrecht proportioneel is. De proportionaliteit van de maatregel kan voortkomen uit wetgeving (*Scoppola* nr. 3) of uit het besluit van een rechter, zelfs tegen de achtergrond van een *blanket ban* in de wetgeving (*Kalda* (nr. 2)). Wetgeving die voorziet in het automatisch en permanent afnemen van het kiesrecht van personen die zijn veroordeeld wegens specifieke misdrijven of tot een gevangenisstraf van ten minste vijf jaar is in ieder geval proportioneel (*Scoppola* (nr. 3)). Het gedurende een gevangenisstraf van vier jaar ontzetten uit het kiesrecht voor de duur van die straf is bijvoorbeeld ook proportioneel (*Myslihaka e.a.*). Of er sprake was van een beperking van het kiesrecht staat overigens doorgaans niet ter discussie en het EHRM heeft aanvaard dat ontzetting uit het kiesrecht van

gevangenen verschillende legitieme doelen dient, waaronder het voorkomen van criminaliteit en 'enhancing civic responsibility and respect for the rule of law' (par. 76).

Het oordeel in Hora en analyse daarvan

10. Het was enkel een kwestie van tijd voordat het EHRM zou worden geconfronteerd met een zaak van een veroordeelde gevangene wiens stemrecht was ontnomen nadat het VK de beleidswijzigingen had doorgevoerd (zie randnr. 5). Hora bracht die zaak. Het EHRM legt in zijn uitspraak uit dat het zich over de klacht kan buigen ondanks dat het de taak van het Comité van Ministers is om toe te zien op de tenuitvoerlegging van zijn uitspraken (art. 46, tweede lid, EVRM). De zaak bevatte namelijk nieuwe informatie en betrof ontzetting uit het kiesrecht na de invoering van het nieuwe beleid (par. 117).

11. Het Hof is het met klager oneens dat een wetswijziging nodig was voor de tenuitvoerlegging van *Hirst* (nr. 2). Zelfs een bindende opdracht tot tenuitvoerlegging van een bepaalde maatregel in een pilot-uitspraak onder art. 46 betekent niet dat het Comité van Ministers de betrokken staat onder alle omstandigheden aan die maatregel moet houden, aldus het Hof. Wanneer dat wel het geval zou zijn, zou het Comité van Ministers minder flexibel zijn 'to supervise, on the basis of the information provided by the respondent State and with due regard to the evolving situation, the adoption of measures that are feasible, timely, adequate and sufficient' (par. 121). Het EHRM gebruikte deze woorden al eerder in de art. 46-uitspraak *Mammadov t. Azerbadzjan*. Daarin legde het uit dat objectieve factoren die dateren van na de uitspraak kunnen maken dat een art. 46-aanwijzing moeten worden herzien. Het Hof verwees daarbij naar de uitspraak *Al-Saadoon en Mufdhi t. VK* waarin het onder verwijzing naar art. 46 het VK opdroeg om alle mogelijke stappen te zetten om van de Irakese autoriteiten de garantie te verkrijgen dat zij klagers niet ter dood zouden veroordelen. Toen klagers werden vrijgesproken, was dat niet langer nodig.[20] Het negeren van de art. 46-aanwijzing in de pilotuitspraak *Greens en M.T.* is echter wel van een andere orde dan het negeren van de aanwijzing in *Al-Saadoon en Mufdhi*. Terwijl in de pilotuitspraak de aanwijzing in het dictum stond was dat bij de tweede uitspraak niet zo. Daarnaast maakte een wijziging in de feitelijke omstandigheden het opvolgen van de aanwijzing in de tweede uitspraak geheel overbodig; bij de pilotuitspraak is daar geen sprake van. Gezien deze verschillen heeft het EHRM de deur op een iets wijdere kier gezet voor staten die voor het Comité van Ministers willen beargumenteren dat zij een art. 46-aanwijzing niet hoeven op te volgen. Overigens legt het EHRM in *Hora* uit dat het eerder op een wetswijziging hamerde omdat het VK een wetswijzigingen actief overwoog op het moment dat het uitspraak deed in *Greens en M.T.* Om niet te botsen met het Comité van Ministers moet het Hof vervolgens verenigen wat eigenlijk niet te verenigen is, namelijk zijn aanwijzing in *Greens en M.T.* ('[...] the respondent State must: (a) bring forward [...] legislative proposals intended to amend the 1983 Act', par. 6 dictum,

cursivering LRG) en het door het Comité van Ministers goedkeuren van enkel beleidswijzigingen. Het Hof doet dit door simpelweg de tekst van zijn eerdere dictum te negeren: ‘The Article 46 indication by the Court did not stipulate that legislative amendment was required’ (par. 121) en door, zoals reeds omschreven, aan te geven dat van een art. 46-aanwijzing kan worden afgezien als flexibiliteit vereist is.

12. Het EHRM schets in zijn uitspraak drie relevante ontwikkelingen sinds *Hirst (nr. 2)*. De eerste ontwikkeling ziet op nieuwe uitspraken over vergelijkbare gevallen zoals ik die al behandelde in randnummer 8 (par. 123). Ten tweede zijn er ontwikkelingen geweest in het VK zelf. Uit die ontwikkelingen trekt het EHRM twee opvallende conclusies. De eerste conclusie is dat er in het VK geen algemene steun is voor kiesrecht voor gevangenen die veroordeeld zijn voor serieuze misdrijven en die gevangenisstraffen voor een lange duur of onbepaalde tijd uitzitten. Ten tweede concludeert het Hof met enige zekerheid dat, indien het parlement de 1983 Act zou amenderen, de beperkingen op het stemrecht voor gevangenen ook zouden gelden voor gevangenen zoals klager die zijn veroordeeld voor een serieus strafbaar feit en die een gevangenisstraf voor onbepaalde tijd uitzitten (par. 124). Het is onduidelijk waarom het Hof deze niet-juridische en empirisch wankele conclusies trekt, zonder dat het nodig is om de zaak te beslechten. De derde ontwikkeling ziet op een uitspraak van het Supreme Court in een zaak die vergelijkbaar is met die van klager. In die zaak weigerden de Britse rechters om te verklaren dat section 3 van de 1983 Act onverenigbaar is met art. 3 P1.

13. Wanneer het EHRM de eindresolutie van het Comité van Ministers uit 2018 bespreekt, besteedt het ook enkele woorden aan het belang van de dialoog die in het VK heeft plaatsgevonden: ‘The process of dialogue in respect of the applicable legal framework in place in the respondent State, rendered possible by the interaction of the processes before the Court and the Committee of Ministers with the engagement of the respondent Government, plays a crucial role in securing the practical and effective protection of Convention rights in accordance with the principle of subsidiarity’ (par. 129). Ook deze paragraaf, om weer de woorden van Adams te lenen, is ‘steeped in irony’. Het EHRM kan zich namelijk alleen tot zijn subsidiaire taak beperken wanneer de staten hun primaire taak serieus nemen. Dat laat ook de voorliggende uitspraak zien: aangezien het EHRM niet kan leunen op een proportionaliteitsafweging door de nationale rechter (par. 131) of wetgever, moet het de proportionaliteitsbeoordeling geheel zelf doen, wat juist niet bij zijn subsidiaire taak past.

14. Het Comité van Ministers had overigens tot op zeker hoogte kunnen voorkomen dat het EHRM in zo’n lastig parket werd gebracht. De ministers hadden gebruik kunnen maken van de mogelijkheid in art. 46, derde lid, EVRM om een zaak aan het Hof voor te leggen over vragen betreffende de interpretatie van een uitspraak. Dit kan indien de tenuitvoerlegging wordt belemmerd vanwege een probleem met de interpretatie van die uitspraak. Het Comité

van Ministers had het Hof kunnen vragen of het dictum in *Greens en M.T.* inderdaad een wetswijzing vereiste. Op deze manier had het EHRM iets meer de regie gehad over zijn eigen draai.

15. Die draai ziet voornamelijk op de aanvliegroute die het Hof kiest in *Hora*. Terwijl het Hof in *Hirst (nr. 2)* een abstracte beoordeling van de 1983 Act gerechtvaardigd achtte, wijst het een dergelijke aanpak expliciet af in *Hora* '[i]n the view of the foregoing considerations' (par. 130). Het Hof lijkt hiermee te verwijzen naar de dialoog die in het VK heeft plaatsgevonden naar aanleiding van *Hirst (nr. 2)*, want zoals het optekent: 'Once that dialogue has reached its conclusion, it remains for the Court to determine *in a particular case* whether the application of the legislative framework *in the case of a particular applicant* has resulted in a violation of Convention right' (par. 129, cursivering LRG). Het is lastig te volgen waarom zo'n dialoog, die juist gaat over de wetgeving als zodanig (en in dit geval de bijbehorende beleidswijzingen) en niet over individuele gevallen, aanleiding vormt voor het EHRM om een *in concreto* toets uit te voeren terwijl het dat eerder niet deed.

16. Door de nieuwe aanpak van het Hof in *Hora* komt het Hof tot de conclusie dat art. 3 P1 niet is geschonden. Het acht het afnemen van het stemrecht proportioneel gezien 'the seriousness of [Hora's] offending, his conduct, the risk he was found to pose to the public and the resulting imposition of a harsh sentence of indeterminate detention' (par. 133). In eerdere zaken, waaronder *Hirst nr. 2*, vond het Hof wel een schending, terwijl de relevante feiten vergelijkbaar waren en toepasselijke wetgeving hetzelfde is, aangezien de beleidswijzigingen irrelevant waren voor de situatie van *Hora*. Dit verschil in uitkomst blijft in juridisch opzicht moeilijk uit te leggen en heeft er vermoedelijk mee te maken dat het EHRM, net als het Comité van Ministers, uit pragmatische overwegingen niet wederom in het VK en daarbuiten de kop van jut wil zijn voor politici als gevolg van een controversiële uitspraak. Een ander verschil dat moeilijk is uit te leggen is dat in *Hirst (nr. 2)* de *margin of appreciation* een grote rol speelde bij het beoordelen van de proportionaliteit van de maatregel, terwijl dit in *Hora* niet zo was. De marge was 'wide' maar niet 'all-embracing' in *Hirst (nr. 2)*, aangezien er geen consensus was over het onderwerp en omdat noch het parlement bij het aannemen van 1983 Act, noch de rechter in de zaak van klager de proportionaliteit van de maatregel had getoetst (*Hirst (nr. 2)*, pars. 79-82). Ook in zijn conclusie in *Hirst (nr. 2)* verwees het EHRM naar de doctrine: 'Such a general, automatic and indiscriminate restriction on a vitally important Convention right must be seen as falling outside any acceptable margin of appreciation, however wide that margin might be' (*Hirst (nr. 2)*, par. 82). In *Hora* speelt de *margin of appreciation* geen rol bij de proportionaliteitsanalyse. Het Hof verwijst wel *voorafgaand* aan zijn analyse naar de 'wide margin of appreciation in this area', namelijk wanneer het concludeert dat het de 1983 Act niet in abstracte termen kan beoordelen (par. 130). Op welke

manier de marge in deze situatie de nationale autoriteiten meer beslisruimte geeft, is niet zo duidelijk. Bovendien gebruikt het EHRM de *margin of appreciation* gewoonlijk niet om een keuze te maken tussen abstracte toetsing of toetsing aan de hand van de omstandigheden van het individuele geval.[21] Het is meer gebruikelijk dat de kwaliteit van het parlementaire proces de reikwijdte van de marge beïnvloedt.[22]

Een afronding?

17. In zijn uitspraak schrijft het EHRM dat de dialoog in het VK over de 1983 Act is afgerond. Dit zal niet opgaan voor de dialoog tussen het EHRM en het VK (en mogelijk het Comité van Ministers) over de ontzetting uit het kiesrecht van gevangenen. Door de zaaksspecifieke aanpak in *Hora* en omdat deze zaak geen duidelijk twijfelgeval is tegen de achtergrond van eerdere rechtspraak (iemand die voor ernstige feiten tot levenslang is veroordeeld, zie ook randnrs. 8 en 9) is het onduidelijk hoe het EHRM zal oordelen in een zaak van een gevangene die bijvoorbeeld enkel tot een celstraf van elf maanden is veroordeeld. Een dergelijke zaak zal zich in de toekomst ongetwijfeld aandienen. De vraag is dan ook hoe twee andere ontwikkelingen in het VK zijn oordeel zullen beïnvloeden: het voorstel van de parlementaire *Joint Committee* om het stemrecht te geven aan personen die een gevangenisstraf uitzitten van twaalf maanden of minder en implementatie van dat voorstel door Schotland voor lokale verkiezingen en verkiezingen voor het Europees Parlement (pars. 87, 124).

Een kortere en enigszins anders ingestoken Engelstalige versie van deze annotatie verscheen eerder als blog op Strasbourg Observers.

L.R. Glas, universitair hoofddocent internationaal en Europees recht, Radboud Universiteit

[1] 'Theresa May: Britain should leave European convention on human rights – video', *The Guardian* 25 april 2016.

[2] *Hirst t. Verenigd Koninkrijk* (nr. 2), EHRM (GK) 6 oktober 2005, nr. 74025/01, ECLI:CE:ECHR:2005:1006JUD007402501, pars. 78-85.

[3] *Greens en M.T. t. Verenigd Koninkrijk*, EHRM 23 november 2010, nrs. 60041/08, 60054/08, ECLI:CE:ECHR:2010:1123JUD006004108, AB 2011/123 m.nt. Uzman, NJ 2012/285 m.nt. Alkema, pars. 78-79.

[4] Comité van Ministers, Resolution CM/ResDH(2018)467, 6 december 2018.

[5] Zie ook L.R. Glas, 'The Execution Process of Pilot Judgments before the Committee of Ministers', *Human Rights & International Legal Discourse* 2020 (2), p. 90.

- [6] Comité van Ministers, Resolution CM/ResDH(2018)467, 6 december 2018.
- [7] ‘Council of Europe accepts UK compromise on prisoner voting rights’, *The Guardian* 7 December 2017.
- [8] Ministry of Justice, HM Prison and Probation Service en HM Prison Service, ‘Monthly Bulletin – December 2018’, 28 december 2018.
- [9] Comité van Ministers, Decision CM/Del/Dec(2013)1186/24, 5 december 2013, par. 4; Comité van Ministers, Decision CM/Del/Dec(2014)1208/27, 25 september 2014, par. 3; Comité van Ministers, Decision CM/Del/Dec(2015)1236/25, 24 september 2015, par. 4
- [10] Comité van Ministers, ‘Notes on the Agenda’, CM/Notes/1302/H46-39, 7 december 2019.
- [11] Alsdus ook A. Von Staden, ‘Minimalist Compliance in the UK Prisoner Voting Rights Cases’, echrblog.com, 16 november 2019.
- [12] E. Adams, ‘Prisoner’s Voting Rights: *Case Closed?*’, ukconstitutionallaw.com, 30 januari 2019.
- [13] *Von Staden*, reeds aangehaald; *Scoppola t. Italië (nr. 3)*, EHRM (GK) 22 mei 2012, nr. 126/05, ECLI:CE:ECHR:2012:0522JUD000012605, NJ 2013/373, m.nt. Myjer, *EHRC* 2012/154, m.nt. De Lange, par. 96.
- [14] S. Foster, ‘Prisoner Voting Rights and The ECHR: *Mysliha and Others v. Albania*’, strasbourgobservers.com, 1 december 2023.
- [15] *Frodl t. Oostenrijk*, EHRM 8 april 2010, nr. 20201/04, ECLI:CE:ECHR:2010:0408JUD002020104,
- [16] *Scoppola (nr. 3)*, reeds aangehaald, pars. 33, 96-110.
- [17] *Kalda t. Estland (nr. 2)*, EHRM 6 december 2022, nr. 14581/20, ECLI:CE:ECHR:2022:1206JUD001458120, pars. 45-54.
- [18] *Mysliha e.a. t. Albanië*, EHRM 24 oktober 2023, nr. 68958/17 e.a., ECLI:CE:ECHR:2023:1024JUD006895817, *EHRC Updates*, m.nt. Broeksteeg, par. 68-74.
- [19] J.H. Gerards, ‘Abstract and concrete reasonableness review by the European Court of Human Rights’, 1 *European Convention on Human Rights Law Review* 2020 (2) p. 222.
- [20] *Mammadov t. Azerbaidjan*, EHRM (GK), 29 mei 2019, nr.

15172/13, ECLI:CE:ECHR:2019:0529JUD001517213, «EHRC» 2019/8 m.nt. Glas, pars. 183-184; *Al-Saadoon en Mufdhi t. Verenigd Koninkrijk*, EHRM 2 maart 2010, nr. 61498/08, ECLI:CE:ECHR:2010:0302JUD006149808, par. 171.

[21] Gerards omschrijft dat het EHRM de marge gebruikt bij de ‘assessment of the reasonsbleness of restrictions’, ‘the definition of certain relevant terms in the limitation clauses’, ‘terms that define the scope of application of the Convention’, ‘the right to non-discrimination of Article 14’ en ‘the scope of the States’ positive obligations’, zie J.H. Gerards, *General Principles of the European Convention on Human Rights*, Cambridge: Cambridge University Press 2023, p. 253-254.

[22] M. Saul, ‘The European Court of Human Rights’ Margin of Appreciation and the Process of National Parliaments’, 15 *Human Rights Law Review* 2015 (4).